

Profesor Helena Brodowska - Kubicz
(ur. 15 marca 1914 r., zm. 6 marca 2003 r.).

W dniu 11 marca 2003 r. na Cmentarzu Rzymsko - Katolickim przy ul. Ogrodowej w Łodzi, pożegnaliśmy Panią Profesor Helenę Brodowską - Kubicz. W pamięci współpracowników, kolegów, znajomych pozostanie badaczem, który swoje życie zawodowe podporządkował dążeniu do przedstawienia wizerunku chłopów polskich jako żywicieli i obrońców narodu. Wywodząc się ze środowiska chłopskiego, wielokrotnie podkreślała, zarówno w wystąpieniach publicznych jak i na łamach prac naukowych iż jest to środowisko niedoceniane w społeczeństwie, traktowane z dystansem i nierzadko z pogardą. W ciągu wieloletnich, żmudnych badań opartych na licznych kwerendach źródłowych, zmierzała do - jak sama czasem zauważała - „zbudowania chłopom pomnika”. Dostrzegając sarkazm tego określenia uważała, że chłopci na taki pomnik zasłużyli na całej przestrzeni dziejów narodu i państwa. Zaangażowana emocjonalnie, w wydanych w 1994 r. wspomnieniach pisała „Specjalność moja to specjalność entuzjasty, który zdecydował ratować to, co ma najmniejsze szanse rozwoju i powoli wygasa, a z nim warsztaty badawcze historyków dziejów wsi i chłopów. Niechęć, nie pozbawiona również pogardy do chłopów, nie wygasła w mentalności naszych obywateli.”¹

Pani Profesor Helena Brodowska urodziła się i wychowywała w niezamożnej rodzinie chłopskiej we wsi Ostrówek w powiecie chełmskim na Lubelszczyźnie. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Cycowie i Seminarium Nauczycielskiego w Chełmie, od 1934 r. pracowała w Szkole Przysposobienia Gospodyń Wiejskich w Krasieninie koło Lublina. Tu zapewne tkwiły korzenie późniejszych zainteresowań badawczych Profesor, dotyczących życia społecznego chłopów. Z Lubelszczyzną czuła się związana przez cały okres życia i pracy w Łodzi, gdzie przebywała od 1946 r. do chwili śmierci. Z radością i sentymentem wracała na Lubelszczyznę, nie odmawiała udziału w sesjach i sympozjach naukowych, a często po prostu spotkaniach organizowanych przez historyków z Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej lub inne lubelskie instytucje. Podkreślała przodującą rolę Lubelszczyzny w rozwoju elit chłopskich w XIX i XX wieku, a okres wczesnej młodości i pierwszej pracy zawodowej pozostawały w Jej wspomnieniach jako czas pracy trudnej ale i satysfakcjonującej.

¹ H. Brodowska - Kubicz, *Z chłopskiej łąki. Wspomnienia*, Łódź 1994, s.264.

W 1937 r. Profesor Helena Brodowska rozpoczęła studia w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, gdzie pod kierunkiem Profesor Heleny Radlińskiej w Studium Pracy Społeczno - Oświatowej w 1939 r. napisała tzw. pracę półdyplomową pt. *Jadwiga Dziubińska jako twórczyni ludowych szkół rolniczych w Polsce*. Wszystkie egzemplarze pracy uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej.

Lata okupacji to w biografii Profesor czas pracy konspiracyjnej w ruchu ludowym. W okresie 1940 - 1942 przebywając na Lubelszczyźnie aktywnie uczestniczyła w działalności Stronnictwa Ludowego „Roch” i Batalionach Chłopskich. W 1942 roku poszukiwana przez Gestapo znalazła się w Warszawie, gdzie podjęła się organizacji tajnych kompletów Wolnej Wszechnicy Polskiej. Umawiając spotkania studentów i wykładowców, biegła po okupowanej przez wojska hitlerowskie stolicy przekazując informacje, przenosząc podręczniki i plany zajęć. Nie rzadko troszczyła się o sprawy bytowe wykładowców pośrednicząc w dostarczaniu żywności przywożonej przez młodzież wiejską. Z narażeniem własnego życia ratowała prześladowanych Żydów, za co otrzymała Medal Instytutu Yad Vashem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”.

W 1943 r. została powołana na szefa łączności i kolportażu Batalionów Chłopskich, pełniąc tę funkcję w randze kapitana. Swoje wspomnienia z tego okresu przedstawiła w pracy zbiorowej pt. *W kolportażu i łączności Komendy Głównej Batalionów Chłopskich*, Warszawa 1982.

Z Warszawy ogarniętej powstaniem wydoszła się we wrześniu 1944 r. Powróciła na Lubelszczyznę, gdzie w latach 1944 - 1945 zorganizowała i prowadziła szkołę spółdzielczą w Świerszczowie. Po jej opuszczeniu w 1946 r. ukończyła na Uniwersytecie Łódzkim studia pedagogiczne o specjalności: historia wsi XIX w. W 1949 r. uzyskała stopień doktora za pracę poświęconą zorganizowanemu przez S. Staszica, Towarzystwu Rolniczemu Hrubieszowskiemu. Pracowała wówczas w kilku wyższych uczelniach w Łodzi i w Warszawie. Odbiła też staż naukowy w Związku Radzieckim. Po powrocie pełniła przez trzy lata funkcję dziekana w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi. Od 1956 r. po uzyskaniu stopnia docenta związała się z Uniwersytetem Łódzkim i jako pracownik tej uczelni w 1968 r. uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1979 r. - profesora zwyczajnego. Pełniła liczne funkcje kierownicze m. inn. kierowała Zakładem Najnowszej Historii Polski i stworzonym przez siebie Zakładem Historii Wsi i Ruchu Ludowego. Po likwidacji Zakładu w 1974 r. zorganizowała i kierowała pracami Interdyscyplinarnego Zespołu Naukowo - Badawczego Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej XIX - XX w. W 1984 r. przeszła na emeryturę i będąc już emerytowanym profesorem pozostawała kierownikiem Zakładu do 1989 r.

Działalność naukowa Profesor Heleny Brodowskiej to przede wszystkim zainteresowanie historią chłopów polskich w XIX i XX w. tj. od czasów zabo-

rów do końca II wojny światowej. Główne kierunki badawcze dotyczyły zagadnień związanych z przemianami społecznymi ze szczególnym uwzględnieniem roli oświaty, walki o wolność i obywatelstwo, kulturę ludową i narodową oraz budzące żywą dyskusję problemy szeroko rozumianej świadomości chłopów. Profesor opublikowała ok. 140 pozycji i są to zarówno monografie jak i artykuły, rozprawy, podręcznik oraz liczne recenzje. Zajmowała się także redagowaniem prac zbiorowych, będących w dużej mierze efektem ogólnopolskich konferencji naukowych organizowanych przez pracujących pod Jej kierownictwem zespół zajmujący się dziejami wsi.

Trwałe miejsce w historiografii polskiej zajmuje praca *Ruch chłopski po uwłaszczeniu w Królestwie Polskim 1864 - 1904* (wyd. 1967 r.), do dziś wielokrotnie cytowana przez historyków. Podobnie jak monografia *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno - narodowej* (wyd. I 1984 r.). W 2002 r. ukazało się drugie wydanie tej pracy poszerzone o zagadnienia świadomości młodego pokolenia chłopów, kobiet wiejskich, inteligencji ludowej w latach 1918 - 1945. Badania nad świadomością chłopów polskich stanowiły trwały element zainteresowań naukowych Pani Profesor. Nowatorskie metodologicznie, kontrowersyjne w formułowanych wnioskach, inspirowały dyskusję i stanowiły indywidualny wkład Profesor w dzieje historiografii polskiej.

Poza monografiami była Profesor autorką prac syntetycznych. Jedną z nich to współautorstwo T. III, cz. II Historii Polski, przygotowanej przez Instytut Historii PAN, do której napisała rozdział dotyczący sytuacji politycznej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym i rozdział poświęcony zagadnieniom pozytywizmu warszawskiego (wyd. 1969 r.). Profesor Brodowska opracowała też historię chłopów zaboru rosyjskiego w zbiorowym wydaniu II tomu *Historii chłopów polskich* (wyd. 1972 r.). Jej autorstwa jest także podręcznik akademicki *Historia Polski drugiej połowy XIX w.* (wyd. 1957 r. i 1962 r.), który zawierał pierwsze w okresie powojennym syntetyczne opracowanie historii Polski po 1864 r.

Do opracowań o charakterze syntetycznym należy zaliczyć także wydaną pod redakcją Pani Profesor książkę pt. *Gmina wiejska i jej samorząd* (wyd. 1989 r.) powstałą w wyniku współpracy Zespołu z historykami lubelskimi. Stanowi ona nowatorskie w naszej historiografii opracowanie dziejów samorządu wiejskiego na przestrzeni 200 lat. Praca została nagrodzona przez Ministra Edukacji Narodowej.

Nie sposób wymienić i choćby pokrótce scharakteryzować większości prac Profesor Brodowskiej. Wspomnieć jednak należy, że poza nurtem badania dziejów chłopów, interesowała się problematyką zbrodni hitlerowskich w Polsce aktywnie współpracując z Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich - Instytutem Pamięci Narodowej. Współpraca ta zaowocowała m. inn. opublikowaniem artykułu dotyczącego założeń metodycznych badania zbrodni hitlerowskich w Łodzi i województwie łódzkim (wyd. 1972).

Poza pracą badawczą uczestniczyła Profesor w życiu naukowym Łodzi i kraju. Zaznaczyła swoją obecność w licznych instytucjach, organizacjach i stowarzyszeniach. Współpracowała z Komitetem Badań Historycznych PAN, z Zakładem Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL, Ludową Spółdzielnią Wydawniczą, Towarzystwem Wolnej Wszechnicy Polskiej, Łódzkim Towarzystwem Naukowym i Polskim Towarzystwem Historycznym, które w 1985 r. przyznało Pani Profesor tytuł honorowego członka.

Za aktywność naukową, zaangażowanie, twórczą inwencję była wielokrotnie wyróżniana i nagradzana, została odznaczona m.in. *Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Orderem Krzyża Grunwaldu III kl.* Poza licznymi odznaczeniami i medalami ceniła sobie wręczony przez Profesora A. Geysztora medal i nagrodę im. Zygmunta Glogera, przyznane przez Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów. Towarzyszyłam Pani Profesor w Jej wyjeździe do Łomży, gdzie odbierała nagrodę. Po zakończeniu uroczystości spacerowaliśmy po łomżyńskim parku dzieląc się spostrzeżeniami i wrażeniami z przebiegu spotkania. Spośród wielu wspólnych wyjazdów ten zapamiętałam szczególnie, ponieważ Profesor nie kryła wzruszenia i satysfakcji z powodu otrzymanej nagrody, świadczącej o docenieniu Jej dorobku naukowego.

Z podobnymi uczuciami odbierała w 1994 roku inicjatywę Zarządu Łódzkiego Towarzystwa Naukowego wydania w serii „Sylwetki Łódzkich Uczonych”, zeszytu zawierającego życiorys naukowy i bibliografię prac Profesor. Uroczystości z tej okazji towarzyszyło spotkanie z przedstawicielami władz uczelni, współpracownikami i uczniami.

W 2000 roku Senat Uniwersytetu Łódzkiego i Rada Wydziału Filozoficzno - Historycznego przyjęły wniosek dotyczący uroczystego odnowienia doktoratu Pani Profesor w uznaniu Jej zasług dla polskiej nauki. Wraz z pięcioma innymi zasłużonymi pracownikami uczelni, którzy uzyskali doktoraty w Uniwersytecie Łódzkim przed 50 laty, odebrała dyplom potwierdzający dotrzymanie przysięgi promocyjnej. Uroczystość ta związana z 55. rocznicą powstania UŁ odbyła się w obecności rektorów polskich uniwersytetów, władz uczelni, pracowników i studentów. Serdeczne słowa, gratulacje, wyrazy uznania cieszyły Panią Profesor tym bardziej, że jak mówiła, świadczyły o tym iż „nie zmarnowała życia” oraz potwierdzały słuszność i sens wieloletniej pracy.

Przez kilkadziesiąt lat miałam możliwość prawie codziennych kontaktów z Panią Profesor Heleną Brodowską, zarówno zawodowych, jak i bardziej osobistych. Będąc najpierw studentką a potem sekretarzem Interdyscyplinarnego Zespołu Struktur i Przemian Społecznych Wsi, dostrzegałam ogromną pracę i samodyscyplinę Pani Profesor. Wymagająca wobec siebie, wymagała także bardzo wiele od współpracowników. Uosabiała wizerunek uczonego, dla którego praca pozostawała celem nadrzędnym, kiedy przychodziło zmierzyć się z trudnymi problemami zwykle mówiła „bierzmy się do roboty”, co oznaczało odsunięcie na dalszy plan wszelkich innych płaszczyzn życia codziennego.

go. Równocześnie pozostawała otwarta na kontakty z ludźmi. Prowadząc seminarium magisterskie z dziejów wsi, zapraszała nas - seminarzystów na spotkania z okazji imienin i innych uroczystości. W swoim mieszkaniu oddawała do dyspozycji zaproszonych dziewcząt kuchnię powierzając przygotowanie kanapek a sama poświęcała czas na rozmowy i dyskusje. W okresie późniejszym tradycją stały się coroczne spotkania imieninowe z udziałem przyjaciół i współpracowników.

Ostatnie lata życia Pani Profesor naznaczone były zmaganiem z chorobą, z determinacją znosiła codzienne uciążliwości a chwile załamań zwalczała wiarą w przezwyciężenie choroby. Wydawało się, że pragnieniem życia pokona każdą słabość i zapewne dlatego wiadomość o śmierci Pani Profesor szczególnie poruszyła rodzinę, przyjaciół i współpracowników.

Odejście bliskiego człowieka przywołuje wiele wspomnień, przeżytych wspólnie zdarzeń i sytuacji. W moich relacjach z Panią Profesor zdarzały się chwile trudne ale z pewnością zawdzięczam Jej ukierunkowanie moich zainteresowań, doceniam przekazaną wiedzę i umiejętności oraz relacje osobiste, które poszerzały horyzont widzenia spraw nie tylko zawodowych.

Maria Kostrzevska

Bibliografia